

Ми — протяг золотий в історії держав

Романі Яг

ЗАКАРПАТСЬКЕ РОМСЬКЕ КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНЕ ТОВАРИСТВО
ЗАКАРПАТСЬКО РОМАНО КУЛЬТУРНО-СПАДИЩО ЕКІПЕ

№8, п'ятниця, 24 вересня 1999 року

ГАЗЕТА ВИХОДИТЬ ЗА СПРИЯННЯМ МІЖНАРОДНОГО ФОНДУ "ВІДРОДЖЕННЯ"

КОЛОНКА РЕДАКТОРІВ

Більшу частину матеріалів сьогоднішнього номера ми присвячуємо правам дитини, оскільки наближається дата сорокаріччя прийняття Декларації прав дитини та десятиріччя прийняття Конвенції про права дитини.

Саме тому наші кореспонденти, які побували у відраджених у різних регіонах нашого краю, висвітлювали питання прав дитини під кутом зору цих

важливих документів. На жаль, вони змогли лише побачити та зафіксувати деякі з болючих проблем. Але вирішити їх не в нашій змозі.

Сподіваємось, що ці матеріали горкнуться душі і не залишать байдужими кожного з вас. Бо лише спільними зусиллями ми зможемо змінити хоч щось на краще.

Шеф - редактор А.Адам.
Редактор - Е.Навроцька.

ЕПІГРАФ НОМЕРУ

Поважаймо чисте, ясне, непорочне, святе дитинство, та навіть схилиймося перед ним.

Януш Корчак

Реалії життя

Навряд чи можна говорити, що реальні права цих ромських дітей відповідають правам, які мають бути у них, відповідно тим документам, що вже давно прийняті і діють у всіх цивілізованих державах світу. І це яскраво підтверджує наш фотоверсіаж.

На знімках: зліва - дуже рано роми дізнаються, що таке робота (с.Яноші, Беревський р-н).

Справа - зверху вниз: - ці діти виховувалися не рідними батьками, а педагогами і вихователями Перечинської школи-інтернату;

- хіба нормальне виховання отримують ці малюки у Беревському таборі, ровесники яких ходять у дитсадок?

- хіба мають можливість ці діти з с.Холмок жити в нормальних житлових умовах;

СЬОГОДНІ В НОМЕРІ

Історія: Стєжками шведських ромів..... 2 стор.

Права дитини.
Права ромських дітей..... 3 стор.

Свалївський дитячий будинок:
Не втраймо себе!..... 3 стор.

Сирітська доля кочова..... 4 стор.

Вони бояться людей..... 4 стор.

В школу я не ходила..... 5 стор.

Виноградово.
Кинуті напризволяще..... 6 стор.

Релігійні вірування ромів 7 стор.

Вивчаємо ромську мову... 8 стор.

ХРОНІКА • ХРОНІКА • ХРОНІКА

Ужгород

У перших числах жовтня в Ужгороді буде проводитись свято ромської культури - фестиваль "Романи Черхеня". Акція пройде під патронатом Закарпатської асоціації ромських громадських організацій "Екгіне".

Прага

Нещодавно в Чехії побачив світ компакт-диск відомого ромського музиканта Йосипа Куб'яка (1907 - 1978р.), до якого ввійшли вибрані композиції 1953 - 1972 років. Йосип Куб'як розвивав ромські музичні традиції в країні, а його музика користувалася величезною популярністю.

Рим

Косовські роми тікають з Косова, побоюючись можливої помсти косовських албанців, які звинуватили їх у тому, що вони приймали участь у військових операціях на боці сербських військ. З червня місяця територія Косова покинула більша частина ромського населення. Дві тисячі косовських ромів перетнули Адріатичне море і висадились на італійське узбережжя. Та італійська влада вважає їх нелегальними іммігрантами і збирається депортувати з країни.

Прага

"Жеки за мир" - це назва акції, яка буде проходити у країні Європи з 16 по 23 жовтня у зв'язку з святкуванням 54-ї річниці створення Організації Об'єднаних Наций. Мета акції - активувати якомога більше жінок для проведення дискусій про можливість налагодження миру на нашій планеті. На протязі цього тижня жінкам буде надана можливість приймати участь у різних типах акцій: дискусійних гуртках, чаюваннях, музичних фестивалях, театральних виставах. Вони також можуть стати інструкторами програм на радио та телебаченні, друкувати свої статті в журналах і газетах. Акція завершиться підсумковою зустріччю на центральних площах міст, де будуть прочитані "Слова за мир", адресовані генеральним секретарям ООН.

Братіслава

Словацькі роми шукають собі нове пристанище на півночі Європи, але скандинавські країни остерігаються цього. Фінляндія, в якій минулого року просило притулок 1150 словацьких ромів, ввела з 6 липня ввізний в'їзд для громадян Словацької Республіки. Це ж було зроблено і в Норвегії, де ввізний в'їзд введено в дію з 27 липня, хоча тут зареєстровано лише 70 прохань про надання притулку. В Швеції та Данії вирішується доля наступних 150 ромів з Словацької республіки. Фінська та норвезька влади вважають словацьких ромів економічними біженцями, тому вважають їх прохання безпідставними.

РОМИ ОРГАНІЗОВУЮТЬСЯ У НОВІ ТОВАРИСТВА

На початку вересня цього року відбулася знаменна подія. У смт. Влоко було створено перше у цьому регіоні ромське товариство "Романо чачіне" (Ромська правда). Головним своїм завданням товариство вбачає захист соціальних, культурних, мовних інтересів ромської громади.

На даний час у смт. Влоко проживає у 107 будинках 360 осіб, з яких 215 дітей. Як і у інших регіонах області, роми найбільше соціально-економічно знедолені частина населення. Іх першими завданнями роботи, а звідси і великі нестатки у ромських сім'ях. Діти ромів, відчуваючи дискримінаційне до себе відношення з боку представників інших національностей, не хочуть називати себе ромами. Май-

же ніхто не розмовляє на ромській мові.

Тому ми і обрали основними напрямками своєї діяльності ці основні пріоритети - говорить голова новоствореного товариства В.Піцшв. В роботі Установчої конференції взяв участь депутат Закарпатської обласної ради н.Розентал З., голова селищної ради н.Кіліб Й., які щиро привітали учасників конференції з створенням нового ромського районного товариства "Романо чачіне".

На засіданні Правління було проведено розподіл обов'язків, прийнятий план роботи, обрано ревізійну комісію, Успіхів тобі, наснаги у роботі, "Романо чачіне"

Є.Сюрет.

Стежками шведських ромів

На територію сучасної Швеції роми потрапили з Фінляндії. Ймовірно, це сталося на початку 16-го століття. Місцеві жителі до нього приходили несприятно, почалися антимромські переслідування, на чолі яких сто-

яла церква. Як? Євангелістський За і вказівкою ромів зборонялось хрестити, внаслідок чого, навіть, ховати. З дозволу короля Еріха XIV, що заборону виготосав євангелістський венецян Петро Лаврентіус з Успаси. Та все ж, більше ніж

привабив скорш зовнішній бик християнських обрядів, аніж сама християнська мораль. Ну а вищегадані ромські воєнки - це неспростовний доказ того, що і роми, якщо мова йшла про їх існування, вмели воювати, хоча робили це під стягами інших володарів. Як тільки 30-літня війна скінчилась, з Швеції їх було депортовано.

Наступний всебчний розвиток життя шведських ромів можемо охарактеризувати модним на сьогодні політичним кліше "стандартний". Іх вигнали, вони повернулись, іх знову вигнали, вони знову повернулись. Про це свідчать декрети про депортацію 1723 та 1727 років. Сприятливішою ситуація для ромів стала аж після 1907 року, коли на шведський трон зійшов Густав V. Завертаючись до ромів, він вимагав визнання та покори з їх боку, а в свою чергу гарантував їм безпеку, свободу та рівні права з іншими підданими королівства. Коуж це не подобалось, наказу-

вав залишити країну. І дійсно, одні йшли геть, а натомість приходили інші.

Сьогодні на території Швеції проживає близько 15000 осіб ромської народності. Вважається, що у Європі саме тут найкращий рівень життя етнічних ромів.

Біля 85% з них оділі, інші кочують. Займаються традиційними ремеслами, торгівлею кіньми і що найважливіше - поважають закони країни, у якій живуть, і володаря та головним чином його дружину королеву Сільвію.

Саме вона допомогла ім запровадити ромську мову при навчанні у молодших класах шкіл, видати ромський буквар. Крім того, ввела для ромів так зване "право аудієнції потребних", яке зводиться до того, що представникам деяких точок визначених соціальних груп, він просить слухання у королеви, аудієнція надається першочергово.

На знімку: Сільвія, королева Швеції.

Н.Ференц.

РОМСЬКІ ЖІНКИ НА НОВІЙ ДОРОЗІ В МАЙБУТНЄ

10 вересня 1999 року в Ужгороді у приміщенні благодійної ідаліної пройшла конференція, присвячена створенню обласного ромського товариства ромських жінок Закарпаття "Терне чая по неводром". Доречі, це поки що лише 2-ге об'єднання ромських жінок України. На порядку денному були такі питання: обговорення проекту статуту товариства, обрання його правління та ревізійної комісії. Із зауваженнями та пропозиціями внести корективи в окремі пункти статуту виступив заступник голови ромського обласного культурно-просвітнього товариства "Романі Яг" Ернест Бучко.

Основною метою товариства є адаптація ромських жінок в умовах перехідного періоду на шляху до побудови громадянського суспільства, пропаганда ідеї справжньої рівності. Одним з основних завдань товариства є об'єднати жінок до спільної роботи щодо втілення в життя мети товариства, усвідомлення та втілення в життя ідеї рівноправності жінок, налагодження конструктивної співпраці з жіночими

організаціями України та зарубіжжя, створення осередків для спілкування за інтересами, розвиток інформаційної інфраструктури, освіти, надання допомоги при створенні власних кадрів для роботи в медичній галузі та бізнесових структурах.

Головою товариства було обрано директора СШ №13 Савко Мар'яну, заступником голови правління товариства стала директор ДВЗ №13 Адам Лілія, до складу правління ввійшли також Човка Лариса, Шугар Елизавета, Брогуш Олена, Тирпак Маргарита (представник Перечина) та Божані Ельвіра (предстаник Мукачеві). Ревізійну комісію, до якої ввійшли Ілш Марія та Чурей Єва, очолила Адам Естера.

На завершення зустрічі голова Закарпатської асоціації ромських громадських організацій "Екгіне" Адам Аладар побажав новому товариству плідної, творчої праці та успіхів у роботі.

Осередок товариства знаходиться по вул.Дендеши, 10.

Н.Ференц.

На знімку: виступає голова товариства ромських жінок Закарпаття Мар'яна Савко.

На знімку: організаційний момент створення товариства "Романо чачіне".

Всі проблеми вирішувати разом

20 вересня у малому залі мськавиконкому відбулося засідання координаційної ради керівників національно-культурних і культурно-освітніх товариств м. Ужгорода, яка створювалась при міському голові. На установчому засіданні її були запрошені представники 22 вищезгаданих організацій міста. З'явилися представники 13 з них.

Ромські організації представляли голова Закарпатського культурно-просвітнього товариства "Романі Яг" Аладар Адам, голова Закарпатського товариства по захисту угорських ромів "Унг-Ромен" Тиберій Говат та голова Закарпатського обласного товариства "Ромы" Йосип Адам. Головуючий, мер міста

Степан Сембер сказав: "Ми знаходимо і надади хочемо шукати загальні для всіх нас точки зору і позиції. І якщо ви хочете, щоб у нашому місті було гарно і затішно, щоб всі ми жили у мирі і дружбі, то і надади ми мусимо шукати ці загальні і спільні для нас точки".

З своїми пропозиціями та зауваженнями до міського голови звернулись представники практично всіх товариств, які були у залі: армянського, єврейського, російського, товариства Духновича, "Просвіта", міського творчого об'єднання ромських, чеського та інших.

Начальник управління у справах національностей та міграції Закарпатської обл-

держадміністрації Михайло Черепаня відмітив, що в Ужгороді 1 жовтня планується відкриття Центру (приміщення для нього вже виділено і ремонтується на Православній набережній), де черговою для проведення своїх засідань, конференцій та інших міроприємств, будуть збиратися представники різних національних меншин обласного центру.

Установчими зборами 20 вересня було затвержено протокол №1 засідання, який включає в себе також Положення про координаційну раду при міському голові керівників національно-культурних (і культурно-освітніх) товариств м. Ужгорода. Документ складається з трьох розділів з

підпунктами, які становлять основні напрямки роботи ради. Серед важливіших з них:

- забезпечення конструктивної участі національно-культурних (і культурно-освітніх) товариств міста у суспільно-політичному та культурному житті Ужгорода;
- врахування позицій національних меншин міста при виробленні соціально-економічних рішень місцевої влади;
- налагодження взаємодії між органами державної влади та об'єднаними громадянами для реалізації в життя передвиборної програми міського голови.

Вирішено роботу координаційної ради зробити регулярною і збиратися раз на квартал для вирішення своїх проблем.

Наш кор.

ПРАВА ДИТИНИ

24 вересня 1999 року "Романи-99"

У листопаді 1999 року світова громадськість відзначає мімо 40-річчя з дня проголошення ООН Декларації прав дитини та 10-річчя прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Конвенції про права дитини.

Загальні принципи захисту прав дитини.

Відповідно до ст.1 Конвенції про права дитини визначається, що дитиною є "кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, що застосовується до даної особи, вона не досягла повноліття раніше".

Дитину не можна прирівнювати до дорослої людини, у тому числі й у правових аспектах. Дитина має бути забезпечена особливими правами, особливим захистом, які мають часовий вимір і спеціальне призначення. Особливі права дитини - це "право росту", зумовлені її фізичною, розумовою, духовною незрілістю. Вони - особливий зріз у загальному контексті прав людини.

Основним правовим принципом захисту прав дітей є рівність прав усіх дітей. У ст.1 Декларації прав дитини ООН проголошено, що перелічені в Декларації права повинні визнаватися за усіма дітьми, без будь-яких винятків і обмежень.

Особливістю прав дитини є необхідність спеціального захисту цих прав, щоб були забезпечені можливості та сприятливі умови щодо вільного і повноцінного розвитку дітей.

Якнайкраще забезпечення інтересів і потреб дитини - ось головний пріоритет у захисті прав дитини.

"Світовою конституцією прав дитини" називають Конвенцію про права дитини, прийняту ГА ООН 20 листопада 1989 р. Норми цієї конвенції діють, як складова частина національного законодавства України з 27 вересня 1991 року, тобто з часу її ратифікації Україною.

Конвенція містить повний перелік прав дитини: на життя; на ім'я; на майбутнє громадянство; на плекання з боку батьків; на збереження своєї індивідуальності; право бути заслуханим у ході будь-якого розгляду, що стосується дитини; право на свободу совісті та релігії; право на особисте та сімейне життя; недоторканість життя; таємниці кореспонденції; право користуватися найдосконалішими послугами системи охорони здоров'я; благами соціального забезпечення; на рівень життя, необхідний для її розвитку; на освіту; на відпочинок; на особливий захист: від викрадань та продажу; від фізичних форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, участі у військових діях; право на вживання державою всіх необхідних заходів щодо сприяння фізичному та психологічному віднов-

ленню та соціальній інтеграції дитини, яка стала жертвою зловживань або злочину.

Кожна дитина, як і доросла людина, індивідуалізується за різними ознаками: правовими і фактичними, вродженими і набутими. Дитина індивідуальна за її родинною приналежністю. Вона має право, за будь-яких умов, на збереження своїх зв'язків з родичами за походженням, однак правовими засобами забезпечується збереження прав дитини на сімейні зв'язки лише з найближчими родичами: батьком, матір'ю, дідусем, бабусею, братами та сестрами.

Індивідуальність дитини визначають також і рідна мова, й етнічне походження, належність до певної релігії, культури і навіть зовнішній вигляд. Дитина має гарантоване право зберігати їх.

Дитина має право на фізичний, розумовий, духовний та соціальний розвиток. Для цього дитині потрібні відповідні умови та рівень життя. Основний обов'язок щодо забезпечення цих умов покладатиметься на батьків у межах їх здібностей та матеріальних можливостей. Згідно ст.27 Конвенції, держава повинна надавати багатодітним сім'ям допомогу у забезпеченні дитини харчуванням, одягом та житлом. Цей обов'язок Україна почне виконувати, про що свідчить прийнятий закон "Про державну допомогу сім'ям з дітьми".

Законом України "Про освіту" від 1991р., встановлено обов'язкове шкільне навчання дітей віком від 6-7 до 2-х років. Усі ступені шкільного навчання безплатні. Конституція України 1996 р. значно розширює права дітей на освіту. Згідно Конституції (ст.53) повна загальна середня освіта обов'язкова. Держава гарантує її доступність і безоплатність. Положення п.2 ст.28 Конвенції присилює забезпечувати шкільну дисципліну лише методами, які не порушують принципу поваги до людської гідності дитини.

Держава має стежити за тим, щоб освіта забезпечувала розвиток особистості, талантів і здібностей дитини у найповнішому обсязі, виховання поваги до прав і свобод людини, поваги до батьків, культурної самобутності, мови, національних цінностей країни, у якій проживає дитина, країни походження дитини, підготовки дитини до свідомого життя у вільному суспільстві.

В Україні прийнято ще ряд нормативно-правових актів, в яких захищуються права дитини на охорону здоров'я та здоровий спосіб життя, право на захист від економічної експлуатації, укладання трудового договору з дитиною, що не досягла 16 років.

Проте, дитина - ніжна квітка, якою треба милуватися, що-

На знімку: Хто дбатице про цих дітей?

денно доглядати за нею, але ні в якому разі не нівечити цей маленький тендітний паросток. Слід оберегти, як пташка оберегає своїх маленьких пташенят. Бо незбарвані виросте вона, розправив свої крила.

Чи будуть зловіщі чорні плями на цих крилах, залежить від нас - дорослих. Запорюючи цього є Права дитини, майбутнього нашої Землі.

Є.Навроцька.

НЕ ВТРАТЬМО СЕБЕ!

"...В усіх країнах с діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і такі діти потребують особливої уваги".

Конвенція про права дитини. Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.XI.1989 р.

У Свалявському Будинку дитини, єдиному на Закарпатті установі подібного типу, яка, до речі, теж єдина з дитячих установ відноситься до Міністерства охорони здоров'я, нас зустріли радо і привітно. Ще б пак, гості (крім тих, для яких відвідування цього закладу є службовим обов'язком) бувають рідко. І це можна зрозуміти: установа значащо специфічна - просто так сюди не приходять... Головний лікар Будинку дитини Олексій Олександрович Пастеляк обіймає що посаду два роки. Він і розповів нам, що будинок розрахований на 200 дітей, яких за віковими та іншими ознаками поділено на 10 груп. Є 4 волятори.

"Сунічка", "Дзвіночок", "Малюк" - подібні символічні назви не зможуть обманити нікого. І які б прекрасні умови не

На знімку: Перед денним сном малюки повинні виконати дуже важливу для них процедуру.

Статистична довідка (на 15.09.1999р.)

Кількість дітей у Свалявському Будинку дитини - 178. З них: до 1-го року - 33; від 1-го до 2-х років - 82; від 2-х до 3-х - 51; 3-х річні і старші - 12.

50 % дітей з ураженням ЦНС (центральної нервової системи).

70 % дітей від загальної кількості - роми, з них приблизно у 2/3 офіційно встановлено і записано в свідоцтвах про народження - циган, 1/3 - по загальному вигляду і стану;

Опинились в Будинку дитини по причинах:

- відмова матері - 32
- заява батьків - 63
- покинута - 77
- сироти - 2
- напісироти - 2
- позбавлені батьківських прав - 2

Із загальної кількості 128 дітей знаходиться на диспансерному обліку.

створили в Будинку для малюків 230 чоловік обслуги, від цього він не стане раєм. І особливо для ромів.

"Останнім часом ромський народ дуже відійшов від своїх традицій, - говорила в своєму інтерв'ю нашому кореспонденту головний лікар ужгородської дитячої лікарні Людмила Володимирівна Попадинець. - Якщо колись дітей лаяли: "Гляди, тебе циганка украде", то тепер - вона своїх дітей сама віддає. Роми в основі своїй рахувалися здоровим народом: завжди на природі, на свіжому повітрі, їздили на конях, жили біля лісу або річки. Тепер ситуація змінилася. Вони погано одягнені, серед них багато хворих людей. На жаль, це розповсюджується і на молоде покоління цього народу і в першу чергу на дітей. І це підтверджують цифри".

"105 ліжок у нашому Будинку призначено для хворих дітей, - продовжує нашу бесіду Олексій Пастеляк. - Це половина від загальної кількості. Наведу лише один приклад: у минулому році до нас привезли 3-х річного хлопчика з Віноградова. Його вага становила 6 (!) кілограмів. Деяких дітей привозять, або здають нам у такому "залупченому" стані, що ні ми (а ми - не лікувальний заклад, хоч у нас працюють 5 лікарів-спеціалістів і цілий штат медсестричок), ні лікарі у дитячих лікарнях не в змозі утримати дітей на цьому світі. Так, в цьому році у лікарні померло 3 наших дитинки, у минулому - 4, а в 1997р. - 8".

Перебуваючи у стінах Свалявського Будинку дитини, ні на хвилину мене не покидали думки: "Все ж таки, що штовхає інколи дуже молоді маму на такий жахливий і крайній крок, як відмова від власної дитини? Відсутність або атрофія природного материнського інстинкту? Невміння або небажання любити власне чадо? Безвідповідальність? Жорстокість? Що?".

Все значно прозніше. На чей останній крок жінку штовхають паталогічна бідність та безвихіддя. Часто - відсутність батька (а значить - допомоги) і сором. А інколи - звичайний

голод і природне розуміння того, що хоч три роки її дитина буде нагодована, одягнена і не буде мерзнути. Хто зна, може це і є своєрідна, трансформована до умов сьогодення форма материнської любові?".

"У деяких мам це, можливо, так і є. Потім, через три роки, вони забирають свого малюка з Будинку дитини, - продовжує нашу розмову Олексій Олександрович Пастеляк. - А далі вже, як видно: чи примушують малюка жеруватися, чи самі малі виховують ще молодших, але все ж-при рідній мамі. Але такі випадки скорш винятком.

Як правило, наші вихованці йдуть від нас в інші органи державної опіки. Здорових дітей ми відправляємо в Чинадіве (в цьому році уже відвели 19 дітей, оскільки в Чинадіве відкрили недавно початкову школу), дітей з вадами розвитку - у виноградську "Берку", розумово відсталих - у "Добросілля", а інвалідів - у Вільшани (інвалідів у нас на сьогодні з загальної кількості - 29).

Як ви розумієте, нікто з працівників дитбудинку не робить поділу між маленькими ромами та дітьми інших національностей. Вони для нас всі однакові. Так само, як однаково ми переживаємо за тих, хто хворіє і надовго попадає в лікарню, радімо, коли нарешті знаходиться мама.

На жаль, ми не можемо займатися по персональній програмі з кожним малюком - до 3-х років у нас для всіх діт національна програма "Малюк". Але прості завдання: тримати у руках ложку, вилку, проситися в туалет, самостійно одягатися, говорити наші діти вміють. Навіть хворі.

Звичайно, у нас є свої проблеми. І, користуючись нагодою, я хотів би про них сказати. Перша і головна - не вистачає ліків для малюків, не відпрацьований механізм роботи з аптеками по безоплатному отриманню ліків.

З вдячністю хотів би відмітити нашу спільну роботу з Закарпатським обласним і Ужгородським міським відділеннями Червоного Хреста, благодійними Християнськими організаціями та французькою місією - "Медпомога без кордонів", які дуже допомагають нашому Будинку дитини".

На завершення нашого перебування у Сваляві старша медсестра дитбудинку Ганна Юрівна Кошляк провела нас по приміщеннях, у яких живуть малюки. Не можна передати словами, з яким теплом, жалістю та ласкою відносяться до них медсестри та няні. Біографія кожного з цих немовлят особлива, а у деяких - просто трагічна. (Батьки одного хлопчика так "старалися", щоб він зміг з їхнього життя, що прив'язали його до лавиці у підвалі, де пацюки відгризли малюку носа і пальчик правої ручки...). Тепер його може повернути до повноцінного життя лише пластична операція.

Але ж не може так бути, щоб зло перемагало. Декого рятують приїзди дядь і тьоп. Уже в цьому році з Свалявського Будинку дитини усуновлено 28 малюків, 14 з них (більш) взяли жити на Україну (в тому числі закарпатці), а 14 дітей (більшість з них роми) стали громадянами Швейцарії, Італії, Америки та Австрії. Ім повезло.

Всім відомо, як важко живеєть у світі сироти, особливо якщо твоя національність - ром. Як зробити, щоб життя цих малюків склалося вдало? Щоб отримали вони тата з мамою? Щоб одержали освіту, а потім - роботу, зарплату, житло... Питання. Питання. Сьогодні їх більше, ніж відповідей. Ясно лише одне: світ без ромів буде неповноціним. І захищаючи цілість людської цивілізації, всього нашого світу, ми маємо лам'ятися: якщо ми втрачимо ромів - ми втрачимо себе.

Олена Сокач.

СИРІТЬСЬКА ДОЛЯ КОЧОВА

Положення про навчально-виховні заклади для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, затверджене 13 травня 1993 року.

Стаття 2.

Головними завданнями закладів є:
-- створення найсприятливіших умов, максимального наближення до домашніх, для організації життя і розвитку дітей, оточення кожного вихованця турботою і увагою;

Майбутнє нашої країни знаходиться в руках підрослої молодшої генерації. І аким воно буде, залежить від того, як ми виховуємо своїх дітей. І не потрібна машина часу, аби побачити, що нас чекає. Треба лиш

"Страшенною проблемою на сьогодні є торгівля дітьми. Іх, як правило, купують за безцінь, везуть до великих міст, де примушують жебрати, змущують з них, що на мою думку, нічим не відрізняється від

На знімку: Нікому не потрібні підлітки - випускники Перечинської школи-інтернату.

глянути на підрастаюче покоління, його проблеми, потреби, можливості, на середовище, в якому воно культивується. Але будемо лаконічними і просто послухаємо, що думають з цього приводу як самі "важкі" підлітки, так і представники правоохоронних органів, що працюють з цією категорією молоді.

Ось що думає з цього приводу інспектор центру громадських зв'язків УМВС України в Закарпатській області Іван Іванович Ладжун:

того ж рабства. Пройдемося по вулицях, біля церкви чи пішохідного мосту. Я особисто неодноразово був свідком такої ситуації: підходить дитина ромської народності, просить гроші, потім дивившись, а мати відбирає їх собі на пляшку. Я не говорю вже про кримінальну відповідальність, адже існують ще якісь людські якості, якась мораль. Звичайно, ця проблема стосується не лише громадян ромської народності. І на це, звичайно, тре-

ба звертати увагу, бо, як кажуть, ніякі причини не змусять маму перетворитися на звіра, це просто одна з ознак хворого суспільства. І коли дитина не відчуває материнського тепла, коли дитина не відчуває турботливого ставлення до себе, а лише бачить п'яний вираз обличчя своїх батьків і чує погрози, що, якщо не заробиш, будеш бита, я вважаю, саме з цього і починається та дорога, яка згодом приведе її до скоєння злочинів. І якщо ми говоримо, що діти наше майбутнє, тоді мені за наше майбутнє просто страшно. Я думаю, що усі наші биди щуть від нашої бездуховності, а те, що ми є байдужими спостерігачами, нас губить. Ми самі повинні навести порядок у власному домі, бо за нас це ніхто не зробить."

Подібно говорить і Іван Олексійович Гранничук, начальник Ужгородського приймального-розподільника для неповнолітніх УМВС і Закарпатській області: "Найбільшою проблемою, з якою ми зіткнулися, є жебракування серед підлітків, яке переросло у свого роду прибутковий бізнес. Дійшло до того, що деякі сім'ї продають своїх дітей іншим, заможнішим особам, які змушують дітей жебрати, змущують з них біля 160 осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності, але число таких "роботодавців" набагато більше.

Хочу зауважити, що де-

кому з підлітків такий хліб подобається, деякі навіть прикидаються каліками, аби збільшити "виручку". Цього року через наш заклад пройшло 35 ромських дітей, 33-є з яких вихідцями з Берегівського району, і 2-є з Ужгородського. У Москві було теж затримано 25 ромських дітей з околиць Берегова та по одній дитині з Ужгородського, Рахівського, Виноградського та Мукачівського районів.

Київським приймальником вже цього року було затримано 52 підлітка ромської народності. Тобто, як бачимо, цифри говорять самі за себе. Особливо ж турбує ситуація серед ромських підлітків, яка склалася на Берегівщині. Треба зауважити, що діти, які потрапляють до нас, майже всі хворіють анурезом, педикюльозом, дерматологічними та венеричними захворюваннями. На мою думку, щоб покращити становище в майбутньому, необхідно: забезпечення сімей необхідними коштами; зацікавленість з боку працівників освітніх закладів; виховний вплив, спрямований на зміну психології таких дітей, які вже змалку звикли "кочувати" дорогами великих міст, різними притулками та виправними закладами. В основному вони є сиротами, або вихідцями з неповних родин."

Чому ж діти тікають з притулку, стають на шлях злочину, ми вирішили спити

кількох вихованців шкіл-інтернатів.

Волинський Ігор розповів нам наступне: "Діти, які тікають з притулку, роблять це, на мою думку, через ворожу атмосферу, яка майже всюди супроводжує їх. Я особисто декілька разів хотів втекти з Перечинської школи-інтернату, де навчався у початкових класах. До цього часу згадую Андрія Андрійовича Лабу, який полюбляв лупцювати дітей шлангом та за незнання матеріалу позбавляв вечері. Таке ж вороже ставлення зустрічав я всюди. Після закінчення Часлівської школи-інтернату, у яку мене перевели з Перечина, я дістав направлення на роботу у с.Перехрестя Берегівського району. Там умови були там настільки жахливі (у кімнаті нас жило від 14 до 16 чоловік, не працювало опалення, а робили ми лише за їжу), що я був змушений піти геть. Але двісті було нікуди, тому моїм пристанищем став вокзал."

А це розповів Максимової Саєли, яка теж перебувала у Перечинській школи-інтернаті: "До тепер згадую непереможне почуття жаху, яке відчуваю я при вигляді деяких з працівників дитячого, Наприклад, Юрія Михайловича Булакова. Він особливо жорстоко ставився до дітей. Був випадок, коли він грозився викинути з вікна нашого товариша Бабинця Віталія за незначну провину (невивчений урок), кажучи, що всі

ми засвідчимо нещасний випадок. Полюбляв знуцатися над нами і Алім Євгенович Швачка, який, як правило, у нетверезому стані теж практикував побиї шлангом.

Не краще ставлення до мене було і в Ужгородському кому швейному училищі №16, де неодноразово слухала образливі слова замдиректора Івана Федоровича Симчери, що має місце на панелі. Не краще було і ставлення з боку персоналу гуртожитку по вул. Коритнянській, 4, де я проживала, особливо Куца Бориса Якимовича, який міг протримати мене цілу ніч на подвір'ї, якщо я спізнилася на 15-20 хв. після закінчення лімітного часу. Та, здається, найбільшою проблемою, з якою зустрілася я та моя подруга, була піврічна заборгованість по видачі грошей сиротам. Аби якось вийти зі скрутного становища, ми вимушені були звернутися з проханням до народного депутата Верховної Ради України Наталії Михайлівни Вітренко. Та справа була передана для вирішення у органи місцевого врядування, а грошей ми так і не побачили. Одним словом, якщо не зміниться нічого на краще, то від майбутнього нам не слід чекати нічого путнього."

Ну, що ж. Здається коментарі тут зайві.

Н.Герцер.

ЧОМУ ЖОДНИЙ ВИПУСКНИК ПОЧАТКОВОЇ РОМСЬКОЇ ШКОЛИ м.СВАЛЯВИ НЕ МОЖЕ ПРОДОВЖИТИ НАВЧАННЯ У СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛІ?

Закон України "Про освіту"

Стаття 35. Загальна середня освіта.

1. Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особливості, її нахилів, здібностей, талантів, трудову підготовку, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння визначеного суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення.

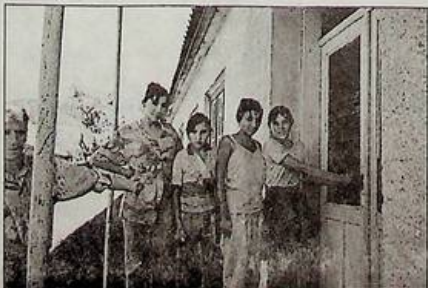
На прохання старости ромського табору м.Сваліява Матвія Балінта наш кореспондент вирішив на місці розібратись в ситуацію, що скла-

лась. У Сваліявському ромському таборі у 143 будинках проживають 250 сімей, всього у таборі проживає 1670 осіб, з яких дітей - 784. Проте, у

початкову школу ходять біля 120-и учнів. Школа гарна, охайна. Має чотири класи, ідальною, очолює колектив директор школи Попович О.

Проте робота самої школи бажак бути кращою. Фактично, в школі заняття ведуться тільки на двох уроках. Це або письмо і математика, або читання і математика. Частина дітей регулярно відвідує школу, решта - (через матеріальні нестатки) ходять в школу погано. Якщо ще десять років тому назад 5-7 учнів могли продовжити навчання у середній школі №3 м.Сваліява, то зараз ні. За останні роки жоден учень не засвоїв грамоти настільки, щоб зміг вчитися нарівні з іншими дітьми, що навчалися в інших школах. За роз'ясненнями ми звернулись до завідуючого райвно Молнара В., який пообіцяв взяти освіту ромських дітей під свій особистий контроль. Будемо сподіватись, що у слідуючий наш приїзд ромські діти зможуть нас порадувати своїми успіхами.

Е.Сюрет.
На фото: Двері початкової школи м.Сваліява зачинені

ВОНИ БОЯТЬСЯ ЛЮДЕЙ

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ СТ.6, П.2.

"Держави - сторони забезпечують у максимально можливій мірі виживання та здоровий розвиток дитини"

У зв'язку з різким погіршенням економічного стану на Україні, за останні роки у державі дуже сильно зросла чисельність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки. Тільки на Закарпатті в дитбудинках та школах-інтернатах сьогодні перебуває багато таких дітей. Приблизно 70% з них - діти ромської народності, переважна більшість яких з перших днів свого життя живуть без батьків. Вони відірвані не тільки від рідного дому, але і від культури, традицій та звичаїв свого народу. Залишаючись від природи ромами, такі діти не можуть знайти себе у сучасному суспільстві і з великими труднощами вступають в самостійне життя.

того, про що я розповів вище. Вони дуже часто круяться біля залізничного вокзалу м. Ужгорода. Де вони тільки не були, куди тільки не просилися на роботу. Однак ні одна бюрократична душа не пошкодувала бідних сиріт, ні один чиновник при складі не допоміг. Вони шукали свої батьків після закінчення Часлівської школи-інтернату Ужгородського району та так і не знайшли. Іхніми батьками стали міліціонери, які інколи навіть підгодовують їх, дозволяють їм ночувати на вокзалі. Днями вони ходять по селах і підобробляють, щоб купити буханку хліба. Я теж допомагаю чим можу, приношу їм дуже часто хліб та молоко. Але поступово вони починають боятися людей, бо не знають хто їх друг, а хто ворог.

В.Сирота

ВІЛОКСЬКА РОМСЬКА ГРОМАДА

На знімку: Янош Павло

**БУТИ В ЖИТТІ
ОПТИМІСТОМ**

вже починав працювати біля батька, котрий був ковалем. Ми сидимо у дворі, який заріс виноградом і розмоваємо. У Яноша Павла досить гарний будинок і красиво умебльований. Але на дворі краще, природніше іде розмова. Янош - бачи пригадує своє важке життя і з очей шуть сльози. Його доля - це доля багатьох вілокських ромів його покоління.

В 1943 році його призвали в угорську армію. Приймає участь у боях на Україні. У складі свого полку відступав по всій Україні, Румунії. Під угорським містом Серенген попав у полон Радянської армії. Звідси, разом з іншими полоненими, відвезли його у сибірське місто Омськ. Тут був великий табір для військовополонених, в якому утримувались угорці, румуни, німці, чехи і росіяни.

"Працювали ми в шахті, - згадує Янош-бачи - Робота була пекельна - більше 12 годин під

В ШКОЛУ Я НЕ ХОДИЛА...

Конвенція про права дитини ст.28, п.1.

"Держави - сторони визнають право дитини на освіту"...

В сім'ї Плоташі, наче у кривому дзеркалі, відобразилось все сьогодення звичайної ромської сім'ї. Останній рік цього століття був для цієї родини досить важким: їх будинок на вулиці Водяній за номером 2 сильно підтопило паводком.

Ібоа Плоташі: "Держава потурбувалась про те, щоб ми мали цеглу та цемент на будівництво нового будинку. Обцяють дати якісь гроші, але навряд чи у цьому році ми зможемо побудуватись. Хоч, крім жіночих рук, у нас є дві пари чоловічих. Через погані житлові умови (дах протікає, одна стінка будинку частково зруйнована) у подружки уже декілька місяців живе моя старша донька, п'ятнадцятирічна Ібоа. Молодшу ж донечку, яку я народила даа тижні тому, по тій же причині не могу забрати додому.

На знімку: біля підтопленого будинку стоять сестрички Марія та Катя Плоташі.

На знімку: сім'я Шандора Болосі постраждала від паводку. І до сих пір місцева влада обцяє господарю допомогу...

ПІДСОЛОДИТИ ДИТИНСТВО

Конвенція про права дитини ст.8, п.1.

"Держави - сторони зобов'язані поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство"...

Широко відома істина про те, що саме в школі дитина розсуває не тільки знання з різних предметів, а і правильні критерії поведінки та розвиває свою особистість, перевірена вже не одним поколінням учнів. І поки вчителі змагаються у вмінні найбільш грамотно і класич-

рним стажем, Єва Йосипівна Йахімне - Дороговиць розповіла нам, що у школі навчається 260 учнів, з них 80% ромських дітей. І во вони (як вказано в документах) за національністю угорці. Дійсне походження диточок ми визначаємо по районах їх компактного проживання. Так ми знаємо, що ромі в основному проживають на вулицях Водяна, Зірка і Першоотравнева. І може ще за багатодітністю цих сімей, яка традиційно збереглася ще тільки у ромів.

Звичайно, ні по яким ознакам ми цих диточок не виділимо і не відокремимо. Вони для нас такі ж, як і всі інші.

Хіба що після перших класів навчання ці дитки часто, в силу різних обставин, вимушені покидати навчання: інколи на їх плечах залишаються зовсім малі брати і сестри. Або ж вони самі стають годувальни-

На знімку: на передньому плані - чотирикласниця Ліза Болос. Вона у мамі одна, але дуже би хотіла, щоб у неї були братики і сестрички. І мріє у майбутньому стати вчителькою молодших класів.

Так склалося, що Вілок, як і багато інших сіл на Закарпатті - місцина інтернаціональна. Причому ромі вплили в корінь населення селища настільки органічно, що навіть називається "циганми" не хочуть і вважають що назву на зразок деякого атавізму. Тут живуть багато "змішаних" сімей: угорці, українці, ромі, росіяни, які перепелилися між собою настільки міцно, що ні у кого навіть не виникає потреби щось вияснити відносно національності.

І коли ми відвідали вілокську угорську школу, щоб дізнатися, як вчаться ромські школярі, виявилось, що таких в школі просто не існує. Тобто вони є, лише ромами себе не рахують. І лише за допомогою педагогічних хитрощів нам вдалося встановити істину. Директор, математик з 34-

рому році провела педагог-організатор Брігіта Василівна Броуді.

Єва Йосипівна розповіла нам також, що у першому класі школи зараз навчається 16 учнів, у другому - 32, у третьому - 24, а у четвертому - 28 учнів. Найбільш складно з шестикласниками - їх аж два паралельні класи. А у останньому, випусковому класі, який буде випускати у 2000 році, школу закінчить 8 дітей.

Нині всім важко. Але до ролі роблять все для того, щоб полегшити нинішнє життя дітям. Тому малоозабезпеченим (а в їх числі багато ромів) дітям допомагають із одягом і з харчуванням. А релігійна громада "Карлас" з Угорщини передала на минулорічнє свято всім дітям 260 пакунків - подарунків від Санта Клауса, де були цукор, рис, консерви і звичайно, смачні цукерки.

Всім учням безплатно в школі видають підручники. А малюкам - зошити.

Так всім миром дорослі намагаються підсолодити дитинство малим і старшим школярам. Адже, хоч во і сподіваються на краще, ніхто не знає, що їх чекає завтра. Звичайно добре було б, як би дитячі фантази, що виражені у малюнках, розвішаних по стінках школи, стали реальністю. І чекали б їх золотогриб коні, золоті рибки та мирний космос.

О. День.

На знімку: десятирічна Катя Кузьма з задоволенням ходить у школу і радо вислухає угорську мову. У неї є дві старші сестри: вісімнадцятирічна Маріна та чотирнадцятирічна Еріка, які теж закінчили цю школу.

На знімку: зліва направо - учні третього класу угорської школи Віолетта Паво та Янош Плоташі. Вони розповідають, що їхні мамі дуже слідкують за тим, щоб вони ходили в школу. І навіть не пускають гуляти на двор, якщо не зроблені уроки.

КИНУТІ НАПРИЗВОЛЯЩЕ

(Реальність та Конвенція про права дитини)

Стаття 28

1. Держави-сторони визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

а) вводять безплатну її обов'язкову початкову освіту;

б) сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги.

Відомо, що будь-яка нація, яка не приділяє достатньої уваги питанням освіти, культури та розвитку духовності, починає деградувати. У нашій країні ці проблеми особливо гостро стоять перед ромським населенням. І цьому сприяють багато як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів.

Звичайно, величезну роль відіграє економічний фактор. Більшість ромів - це безробітні громадяни, звичайні безграмотні, які в силу цієї обставини не можуть бути конкурентноздатними на ринку праці. І тому вони просто фінансово неспроможні створити своїм нащадкам потрібні умови для здобуття освіти.

У більшості ромських родин діти недоїдають, одягнуті, як правило, в старі, латані-перелатані речі, якщо пощастить, їм перепадає взуття. А щоб придбати все потрібне для школи (ручки, зошити, олівці, портфелі, пенали та ін.) - про це й мови не може бути. Частина дітей, яка все ж таки ходить до шкіл, відвідує їх не регулярно.

Особливо нас вразив став з освітою ромських дітей у Виноградові. Наведемо хоча б такий факт: у таборі, де проживає майже 200 осіб, з яких 100 - діти, ніхто не відвідує школу. І це не лише через економічні причини, або не бажання бути осоромленим, а ще й через неорозуміння з боку оточуючого неромського населення. А звідси - почуття меншої цінності та, навіть, якогось страху загнаного в кут звіра.

На знімку: діти виноградського табору.

І якщо "рідній" владі до цих людей байдує (і без них клопоту не оберешся), то допомогти їм з'явся Комітет медичної допомоги "Опіка без кордонів" з центром у Монтріджі (Франція). Зокрема, його координатор Естер Жюлі. Саме за їх кошти і було у Виноградові збудовано будинок для ромських дітей, де планувалось створити ромський культурно-освітній центр. Та не так сталося, як гадалися. Невідомо яким чином, але ця будова підпала під патронат римокаатолицької церкви, де проповідує французьканошанський пастор отець Тихомир, який і взяв на себе керівництво недільною школою, яка тепер там розміщується. Зацікавившись роботою школи, ми навідалися туди. Зустріли нас директор школи Міндох Вікторія Йосипівна та один з працівників закладу Місар Ірина Миколаївна.

Перш за все нас цікавило, скільки ромських дітей відвідує школу, чи враховуються їх етнічні особливості, традиції, у яких умовах проходить навчальний процес.

Мушу визнати, що проведена розмова залишила глибокий слід у свідомості кожного з присутніх. За словами Вікторії Йосипівни, школу відвідують як ромів, так і діти інших національностей. В основному робота школи спрямована на допомогу у навчанні учням 1-9 класів усіх шкіл м. Виноградова. Вчителі допомагають дітям з виконанням домашньої роботи, прищеплюють духовні паростки, тим самим

плакаючи ніжно душу малюків. У школі створено навіть дві групи: окремо ромську та групу "білих" дітей, які розміщуються у різних приміщеннях. На питання, скільки дітей належить ромській групі, ми почули цікаву таку відповідь: "Двоє". Але, на диво, і їх не виявилось на місці.

На наше питання, чому такий низький процент відвідування, Вікторія Йосипівна пояснила, що вони поки ще не встигли всіх організувати, та все буде в порядку, адже отець Тихомир обіцяв привести біля 14 дітей, які ходять, жebraючи, біля воріт фари. До речі, не зайвим буде згадати, що у школу ми завітали 13. 09. 1999 року, а офіційно заняття розпочалися з 1. 09. 1999 року.

Крім того, спала на думку ще одна обіцянка отця Тихомира, яку він дав голові Закарпатського культурно-просвітнього товариства "Романи Яг" Адаму Аладару Єгеновичу, прийняти на роботу у школу (можливо навіть сторожами) двох чоловік ромської народності, аби маленькі роми не відчували себе самотніми у незвичному для них середовищі. Та обіцянка, як правило, залишається обіцянкатою, і поки що ніхто з дорослих ромів в школі не працює.

Стаття 2

2. Держави-сторони вживають всіх необхідних засобів щодо забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Цікаве розповіла й Ірина Миколаївна, працівник кухні. Виявляється, діти ходять у два різні туалети, тарилки для ромів тримаються окремо від тарілок "білих" дітей. Це, мовляв, за вказівкою виноградської санепідемстанції. На наше прохання показати письмове юридично обгрунтоване розпорядження, ми почули, що такого у них немає. Що ж, дуже сумно.

До речі, у школі не виявилось і телевізора, подарованого Закарпатською облдержадміністрацією. За словами директора школи, на літній період вони передали його у тимчасове користування.

Чому ж ромські діти не приходять до затишної, теплої школи, де їх ще й безкоштовно годують, ми пішли з'ясувати в місцевий табір, який розміщується неподалік. Ось що нам розповіла Балог Марія Василівна, опікун 11-річного Мартона Юрія. "Я сама заборонила відвідувати хлопцеві школу. А вже над ними там просто знущалися. Нашим дітям не дозволяли їсти разом з "білими", їх виганяли з ідальні і впускали лише тоді, коли поїли перші. Не давали хліба. Були навіть випадки, коли самі "білі" діти, відчувуючи цю кричущу несправедливість, самі ділилися харчами з нашими. Тому ми давали їм їду з собою. Самі ж купували ручки і зошити. Тоді я могла собі це дозволити, бо працювала сторожем при виноградському ЖЕУ, але потім десь півроку була затримка з виплатою зарплати, тому я залишила роботу і почала плести кошники. Хлопчина теж мусить працювати: має машини."

Зі слів старости табору Павлусова Олександра Карловича ми дізналися, що минулого навчального року він просив прийняти у недільну школу групу із 16 чоловік, та тодшній директор відмовив йому, аргументуючи це тим, що не має для них вчителів.

Стаття 37

Держави-сторони забезпечують:

а) щоб жодна дитина не піддавалася катуванням та іншим жорстоким, неслодським або принижуючим гідність видам поведінки чи покарання.

Маленька 8-річна Ковач Марія, з вигляду типово "біла" дитина, повна сирота, згадує лише побої, які зазнала з боку колишнього директора школи Роби-Бачія та сторожа Йовжі-Бачія. Про це ж говорять й усі інші діти, які раніше відвідували цю школу. Знайти ж цих "славновісних" людей нам так і не вдалося.

Як бачимо, тут був величезний недогляд як з боку батьків

На знімку: діти-сироти Ковач Марія та Болуг Василь.

(навчання у недільній школі не може замінити знання, які учні одержують у державних освітніх закладах), так і з боку управління недільної школи центру "Карітас", які прийняли на роботу педагогічно неадекватних працівників.

Та існує тут і хороша сторона медалі. Центром "Карітас" було відкрито у Виноградові благодійну ідальню, в якій щоденно харчується біля 200 осіб, більшість з яких саме роми. Шістнадцятирічний хлопчина Болуг Василь розповідав нам, що годують тут дуже смачно та ситно.

Крім того, у Виноградові діє благодійний центр "Схід сонця" (директор Варцаба Василя Михайлівна), який на підставі документів органів соцзабезпечення видає різного роду допомогу (одяг, харчі, тощо) інвалідам, сиротам, багатодітним сім'ям. Цей заклад обслуговує біля 3 тисяч малозабезпеченого населення.

Але, погодьтеся, з якого боку не подивись, а ситуація з ромськими дітьми вкрай серйозна, якщо не сказати критична.

Це розуміє і начальник виноградського районного відділу освіти Фірменюх Ігор Несторович. "Ситуація дійсно складна. Існує багато не вирішених проблем. З одного боку і батьки не пускають дітей до школи, з іншого боку й у дітей не спостерігається явного вираженого бажання її відвідувати. Та все ж таки проводиться робота по залученню ромських дітей до навчання, але, з часом, по різних причинам, вони кидують навчальні заклади. На мою думку, відповідальність насамперед лежить на селищних радах, працівниках освіти, їх вмінні спілкуватися з ромським населенням. Треба вжити реальних заходів, щоб покращити дане становище: знаходити та підтримувати контакт з головами ромських товариств, проводити виховну роботу серед батьків. На даний момент нами планується виділити приміщення під школу для ромських дітей у с. Шаланки. У Підвиноградові вже існує недільна школа для ромів. Саме зараз тут у чотириохідному відрядженні знаходиться Гульба Людмила Юлівна, начальник відділу по справах національних шкіл облдержадміністрації. За її присутності ми один день присвятили розгляду саме цих проблем і за тиждень, як вважаю, щось буде зроблено. Тепер не час писати про майбутні перспективи, треба приймати конкретні рішення та діяти."

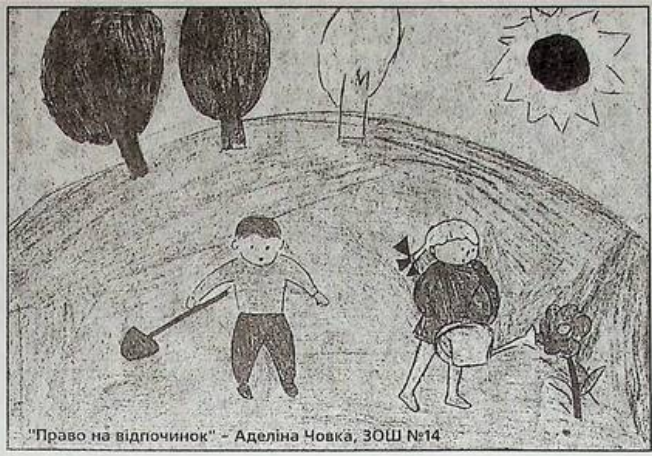
Що ж, хоча б ці слова втішають. Надіємось, що дійсно з боку виноградського відділу освіти будуть вжиті конкретні заходи для вирішення проблем ромської освіти на Виноградщині.

Що ж стосується виноградської недільної школи, то про стан її роботи, а також загальну ситуацію в області в цілому, нами було інформовано представника Комітету медичної допомоги "Опіка без кордонів" Бенджаміна Моро, який сказав, що обов'язково з'ясує всі обставини передачі ромського культурно-освітнього центру римокаатолицької церкви та, у співпраці з Закарпатською асоціацією ромських громадських організацій "ЕКГПЕ", допоможе у розв'язанні даного питання.

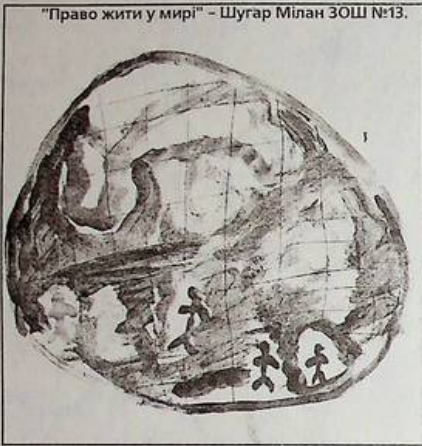
Н. Герцег
Виноградово

"Право на освіту" - Горват Христина, ЗОШ №13

"Право на відпочинок" - Аделіна Човка, ЗОШ №14

"Право жити у мирі" - Шугар Мілан ЗОШ №13.

Днями у ЗОШ I-II ст. №13 і ЗОШ I-II ст. №14 міста Ужгорода відбувся конкурс малюнку серед дітей молодших класів. Конкурс був присвячений правам дитини.

Перед початком конкурсу в школах були проведені бесіди по правам дитини, де учням в доступній формі розповідалось про необхідність прийняття Декларації прав дитини (20.XI.1959р.) та Конвенції про права дитини (20.XI.1989р.).

"Право мати сім'ю" - Бойгер Катерина, ЗОШ №13

РЕЛІГІЙНІ ВІРУВАННЯ РОМІВ

Продовження. Початок див. у №6 від 27 серпня 1999 р.

Роми віряють також у безсмертя душі та потойбічне життя. В їхніх увяленнях про потойбічне життя відчувається істотний вплив православ'я й католицизму.

Але чи не найбільше релігійні погляди ромів України всіх етногруп виявляються в їхній поховальній обрядовості. Роми вважають, що небіжчик не помер, а пішов в інший світ, де триватиме його повноцінне життя.

У кочовий період історії ромів в Україні померлого обов'язково проносили повз його шатро, де роми виставляли миски та сковороди, аби задобрити спочилу. Ховали небіжчика швидко і відразу ж їхали якнайдалі від могили. Інколи, щоб розвіяти горе втраченого, роми починали співати, танцювати і сміятися. Такий обряд можна, хоча й дуже рідко, зустріти і в наш час.

Могила, яку споруджували і споруджують тепер роми України померлим, має правити їм за повноцінне житло. Роми-серви ховають небіжчиків у саркофагах, що являють собою викладені цеглою стіни та дно поховальної ями; туди опускається домовина. На стіні кладеться плита, яка засипається землею. В стіні лворуч від голови покійника та над його головою роблять скляні віконця, щоб він міг спостерігати за світом, який залишився. Так само ховають своїх небіжчиків інші етнічні групи,

що мешкають в регіонах переважного поширення православ'я. Там, де поширений католицизм, поховання мають подібну ж форму, але тут саркофаг (теж з віконцями) розміщують не в землі, а на її поверхні. Тобто ці саркофаги являють собою склепи.

Покійники посдають чимале місце в ромському фольклорі. В жанрі "жахливої новели" є персонажі, які живуть уночі, а вранці повертаються до могили. За віруваннями ромів покійник може повертатися до своєї родини, тому кочові роми швидко залишали могили й відїздили на велику відстань, а осілі в наш час споруджують саркофаги, щоб покійник не приходив уночі додому й не турбував родичів. Досить стійким є повір'я, що порожня пляшка на святковому столі може викликати покійницю, і за цим уважно пильнують.

У ромському фольклорі чимало оповідань про стосунки з Богом та святими. Поширеною є легенда про те, як Бог дозволив ромам ворожити та обдурювати людей, а також про те, як роми залишилися без землі й Бог дозволив їм кочувати. Ці легенди виникли в ті далекі часи, коли роми зіткнулися з невідомою релігією й незрозумілим їм способом життя. Існує також легенда про те, як ром сховав у своєму волоссі цвяк, який мали увігнати у

голову Ісуса Христа під час його хресних страждань.

Досить поширеними в ромів є розповіді про надприродні мотиви виникнення природних явищ. Так, у ромів-сінті побуває увялення про нечисту силу, що зробила Чорне море солоним. З грозою та дощем роми-серви пов'язують майбутні нещастя. Якщо ці природні явища відбуваються під час весілля, то вважається, що такий шлюб не буде тривалим. Церкву роми відвідують, як правило, тільки в дні великих свят. Вони рідко читають молитви (виняток становлять роми, які сповідають баптизм). Молоді, які беруть шлюб, вінчаються в церкві.

З-поміж ромів України виділяється етнічна група кримців. Вони жили в Криму й запозичили багато слів з п'єрського діалекту кримсько-татарської мови, а також деякі елементи ісламу. В часи репресій проти кримсько-татарського народу з Криму було депортовано також ромів-кримців (офіційно, за паспортами, вони вважалися кримськими татарами).

Нині невелика кількість ромів-кримців живе на всій Україні. Вони дотримуються мусульманських звичаїв: не вживають алкогольних напоїв, не палять тютюну, постяться, як мусульмани. Чи не найшанованішим їх звичаєм є подання милостині жebraкам.

За ініціативою барона ромського селища в Мука-

чеві, депутата Мукачівської міської Ради Золтана Олаха, місцеві роми з 1991 року відвідують баптистські зібрання. У Житомирі мешкає кілька ромських родин, які відвідують баптистські зібрання з 1985 року.

Водночас стародавні ромські увялення лишаються дуже стійкими. Скажімо, вікна ромських будинків в Закарпатті не мають кватирок. Те саме можна спостерігати і в оселях сервів на Чернігівщині. Вночі вікна не відчиняють, бо в хату можуть увійти духи.

Дотримуючись своїх поглядів і ритуалів, роми разом з тим приймають релігійні приписи й обряди, які побутують у місцевому населенні. Вони відзначають Трійцю, Покрову, Різдво, Пасху, деякі роми-расейці по п'ятницях постяться. На Великдень роми святять паску, яйця. Пасок випікають стільки, щоб кожному члену сім'ї дісталось по одній. Ромські паски заввишки 30-40 см; для дітей випікають невеличкі пасочки. Їх прикрашають білою глазурю, поверх посипають кольоровими солодкими кришталіками.

Роми хрестять дітей у 10-13 років. Кличуть у куми по декілька пар. Православні обряди побутують у ромів етногруп серви, лаваре, расейці на Житомирщині, Півдні й Сході України. В деяких західних областях роми дотримуються католицьких обрядів. У їхніх оселях ікони, на відміну від ромів право-

славно обрядовості, не прикрашають тюлем.

У снях ромських осель Закарпаття можна побачити вишиті ромками рушники з католицькою символікою та зображенням церков і храмів. Такі рушники виконують роль оберега від злих духів та поганих людей.

Останнім часом друкується чимало літератури ромською мовою. 1991 р. в Югославії вийшла друком перша Біблія ромською мовою. До цього були публікації окремих розділів Нового Завіту в журналі

"Пхраліне" ("Братство"), що видається Ромським парламентом Угорщини. В ромських газетах і журналах часто друкуються молитви й релігійні сюжети.

Щороку, за традицією, Папа Римський читає молитви мовами народів світу. Серед них є й молитва та привітання ромською мовою.

Олексій Данілін,
старший науковий співробітник
Білоцерківського державного краєзнавчого музею

Románi Yag

Kárpátaljai Roma Kulturális Felvilágosító Társaság

A lap a Nemzetközi Újjászületés alapítvány támogatásával jelenik meg

Ne veszítsük el önmagunkat!

„Minden országban vannak gyerekek, akik rendkívül nehéz körülmények között élnek, ezek különleges bánásmódot igényelnek.”

A gyermeki jogok konvenciója
Az ENSZ. Közgyűlése 1989. 11.20.

A szolvyvai gyermekotthonban az egyetlen intézmény Kárpátalján, amely az egészségügyi minisztériumhoz tartozik.

A gyermekotthon főorvosa Olekszij Paszteljak, aki két éve tölti be ezt a hivatalt. Ő mondta el nekünk, hogy az otthon 200 gyermek befogadására képes, és a gyermekek koruktól és egyéb sajátosságok alapján 10 csoportba vannak sorolva. A kiszolgáló személyzet száma 230 fő. Ezek mindent elkövetnek, hogy a gyermekek jól érezzék magukat, de senki sem pótolhatja a szüleit.

„Ha valamikor avval íjesztgettek az anyák a gyermekeiket - vigyázz, mert elvisz a cigány —, mondja Ljudmila Popadinec az ungvári gyermekorvosi főorvosa.

- Most a romák saját maguk adják be gyermekeiket.

Valamikor a romák egészségesek voltak. Ma már rosszul öltözöttek, és nagyon sok közöttük a beteg ember. Sajnos, ezek a betegségek átadódhatnak, főképpen a gyermekek öröklik.

- A gyermekotthonban 105 ágy a beteg gyermekek részére van fenntartva - mondja az igazgató. Ezt több mint az összes férőhely fele. Volt olyan eset is, amikor egy kislánknak a testtölgya 6 kg volt.

De miért adják be a roma anyák gyermekeiket? Először is a szegénység az ok. Többször az apa hiánya. Van ugyanis, hogy azért adják be, hogy legalább három éves korig ne tudja mi a nélkülözés, a hideg. Tudják, hogy három éves korig nem fog éhezni és fájni.

- Előfordul olyan eset is, hogy három éves korukban kivesszi gyerekeiket, — mondja Olekszij Paszteljak. Utána, ahogy jön: vagy

koldulnak gyermekeik, vagy a kisebbekre felügyelnek, de mégis az anyjukkal vannak. De az ilyen esetek ritkák.

A gyermekeket a gyermekotthonból négy éves korukban különböző helyekre viszik.

Az egészségesekek - Csanadejvóra, a szellemi fogyatékosokat - Benébe, és a rokkantakat - pedig Vilsániba. A gyermekotthon dolgozói nem tesznek különbséget a roma gyerekek és a nem romák között - Nálunk minden gyerek egyforma. Sajnos, külön-külön nem tudunk minden gyerekkel foglalkozni. Fő feladatunk: megtanítani a gyermekeket önállóan öltözködni, hogyan tartsa a kanalat és villát a kezében, kéredeznie a véére. Beszélj minden gyermek tud, még a beteg is.

Elszem lehet mondani szavakkal, hogy milyen melegséggel és szeretettel viszik körül ezeket a csöppöskéket az ápolónők. Ezeknek a gyerekeknek az élete különleges, egycseknek tragikus. (Egy kisfiút a szülei a pincébe kikötöttek egy székhöz, és ott hagyták. A patkányok lerágták az orrát és a jobb keze egyik ujját).

De vannak ünnepek is a szolvyvai gyermekotthonban. Ebben az évben 28 gyermeket örökbe fogadtak. 14-et Ukrajnából, többek között Kárpátaljáról is (főképpen) és 14-et (többségük roma) Svájcba, Olaszországba, Amerikába és Ausztriába vittek.

...Mindnyájan tudjuk, milyen nehéz az árvák élete, különösképp, ha romák.

Mit lehetne tenni, hogy ezeknek a kicsinyeknek jól alakuljon az élete?

Hogy legyen apjuk és anyjuk? Hogy tanulhassanak, később legyen munkájuk, fizetésük és lakásuk...

Kérdés. Kérdés. Ma több van belőle mint rá a felelet. Világos csak egy: a világ romák nélkül nem lesz teljes. És miközben az emberi civilizáció teljességét védelmezzük, tudnunk kell: ha elveszítjük a romákat, magunkból veszítünk el valamit.

Olena Szakács

Ukránból fordította Náci Bertalan

Statistikai adat
(1999.09.15.)

A szolvyvai gyermekotthonban 178 a gyermekek létszáma. Ezekből: nem tölötte be első életévét - 33, 1-2 éves - 82, 2 és 3 éves között - 51, idősebbek - 12.

A gyermekek 50%-a központi idegrendszer sérült.

A gyermekek 70%-a roma.

A gyermekotthonba a következő okok miatt kerültek:

- az anyja lemondott róla - 32
- a szülők kérvényezték - 63
- magára hagyták - 77
- árvák - 2
- félárva - 2
- megvonták a szülői jogokat - 2
- 128 gyermek a tudógondozó megfigyelése alatt áll.

A gyermekotthon lakói.

A roma gyerekeknek is joguk van a tanuláshoz

Koncházai felnőtt lakossága, de legfőképp a gyerekek már régen áhítottak egy saját iskolára, mivel 1990-ig ebből a faluból a gyerekek Homokra jártak felsőbb osztályokba. Végre 1990-ben megnyitotta kapuit a várv - várt szép, új középiskola. De, sajnos mostanig egy-két roma gyerek járt összesen. A 90-es években senki sem törődött a roma gyerekek iskoláztatásával.

Az idén Olena Fedorova, a nem régen - kinevezett igazgató, és jómagam kezdeményezésére egy külön osztály jött létre az iskolaköteles roma gyerekek számára. Erre nagy szükség volt, mivel a koncházai romák többsége nem tud sem írni, sem olvasni. Kárpátalja településén működnek már ilyen osztályok. A tapasztalat azt bizonyítja, hogy ezekben az osztályokban a roma gyerekek könnyebben elsajátítják a tananyagot. Ez a helyzet ma Koncházán is, ahová az új roma osztályba már az első nap több mint 15 gyerek jelentkezett. Sajnos, a roma gyerekek egyelőre egy elkülönített folyosón foglalkoznak. Az iskolán belül azonban épül egy külön bejárattal osztály a roma gyerekek számára.

- Ez nem diskrimináció - mondja Kacsor Iván a koncházai prvisi rendelő főorvosa. A roma gyerekeket először meg kell tanítani viselkedni, betartani a higiénia elemi szabályait. Ez a onatkozik nemcsak a roma

gyerekekre, hanem a más nemzetiségűek egy részére is. A romák általában félnek az orvosától, de az iskolaköteles gyerekeknek meg kell érteniük, hogy a vizsgálat az ő érdekében történik. Nekik különben is fontos, hogy iskolába járhasassanak, hisz a tankönyveken kívül ök itt ebédet is ingyen kapnak. Az igazgatónő megígérte, hogy ha szorgalmasan fogják az iskolát látogatni, ruhákat is kapnak majd. Enzen kívül még közbenjár a községi tanács elnökénél, hogy utaljanak ki több földet a romáknak. Így, ha lesz földjük, lesz jól megtermelni a télire valót, nem kell kivenni az iskolából a gyerekeket, hogy becsigessenek a család eltartására. Koncházán több olyan roma család él, akik más pénzszerezési lehetőség híján gyerekeikkel koldulni

utaznak el Ukrajna távolibb vidékeire.

A gyerekek dolga a tanulás - ezt meg kell érteni minden romának. A koncházai roma osztályban sok értelmes gyerek van. Ilyenek pl: Pap Sándor, Lakatos Tibor, Algács Attila, Feke Livia és mások, akik sikeresen bíroznak az ábe-vel.

A roma gyerekek igyekeznek baráti kapcsolatot kialakítani iskolatársaikkal. Az elközelés az, hogy ha beilleszkednek az iskolai közösségbe, megtanulnak írni-olvasni, akkor nem kell külön osztályba járniuk.

Hisz a romáknak is joguk van a tanulásra, mint minden más gyerekeknek. Csak meg kell tanulniuk, hogy nem elég a jog, tudni kell élni is vele.

Horvát Bertalan

A koncházai roma gyerekek az iskolában.

Balázs Erzsébet - aki tanítógnő akar lenni

Mindenki által ismert az a tény, hogy a tanulók a különböző tantárgyak elsajátítása mellett, megtanulják a magaviselet szabályait, és kialakul személyiségük. Az iskolában a pedagógusok igyekeznek a tananyagot úgy előadni, hogy minden tanulónak érthető legyen. Az iskolai osztályok nemcsak lépcsőfokok a tudás megszerzésében, hanem elsősorban felkészülés az életre.

A Nagyszőlősi járási Tiszaujlak, mint általában Kárpátalja többnemzetiségű. Itt a romák annyira szerves részévé váltak a nagyközségnek, hogy már nem is engedik magukat "eigányoknak" nevezni. Sok a vegyes házasság. Anyyra összerottak a romák a magyarokkal, ukránokkal és oroszokkal, hogy senkinek sem kell magyarázködni. Amikor meglátogattuk a tiszaujlaki magyar iskolát, hogy

Megédesíteni a gyerekkort

megtudjuk, hogyan tanulnak a roma gyerekek, kitűnt, hogy ilyenek nincsenek az iskolában. Vagyis vannak, de a gyerekek nem tartják magukat romáknak.

Dragovics Éva, az iskola igazgatója, aki 34 éve van a pedagógiai pályán, elmondta nekünk, hogy az iskolában 260 tanuló van. Ezeknek a 80%-a roma, de midégyikük keresztlevelében a magyar van beírva mint nemzetiség. Arról tudjuk, hogy romák - mondja az igazgató, - mert ismert, hogy melyik utcában laknak a romák.

A romák a Vizes, a Csillag és a Május elseje utcában laknak. Már arról is észre lehet venni, hogy itt általában több sokgyermekes család él, ami ma csak roma családokra jellemző. Nálunk minden gyerekek egyformán bíznak, legyen az magyar vagy roma. Sajnos, a roma gyerekek az alsó osztályok befejezése után kénytelenek abbahagyni a tanulást, mert a kisebb testvéreire kell vigyázni, illetve kénytelenek kivenni részüket a család eltartásában. Jó, ha 8-11 osztályokban két-három roma marad, azok is a gazdagabbak gyermekei.

-Nagy tiszteletet érzünk jársunk képviselője, Pincés László iránt, aki sokat segít iskolánkon - mondja - Dragovics

Éva. Ő minden problémánkról értesül s amivel csak tud, segít. Sokszor részt vesz az iskolában rendezett ünnepeken. Így: az új évi, karácsony és március 8-ika méltatásán. Dragovics Éva elmondta még, hogy az első osztályban 16, a másodikban 32, harmadikban 24 és a negyedikben 28 tanuló van. Hatodikból két osztály is van. Sajnos, a kibocsátó keresztleveleiben a magyar van beírva mint nemzetiség. Arról tudjuk, hogy romák - mondja az igazgató, - mert ismert, hogy melyik utcában laknak a romák.

Ma mindenki nehezen él, de a felnőttek igyekeznek segíteni a gyerekeken. A kevés jövedelemmel rendelkező családok gyermekeit ellátják ruházattal és enni is kapnak az iskolában. Minden egyes tanuló ingyen kap tankönyveket. A kisebbek czenkivül még fizeteket is. A múlt évben karácsonykor a magyarországi vallási Caritas szervezet minden egyes gyerekeknek csomagokat osztott ki, amelyben különféle élelmiszerek voltak: cukor, rizs, konzervek és édesaságok. A felnőttek együttes erővel igyekeznek ebben a nehéz gazdasági helyzetben, legalább egy kevésse megédesíteni a gyerekek életét.

Olena Szakács
Ukránból fordította
Horvát Bertalan

FOG ITT VALAKI RÁNK IS GONDOLNI

A falu nevét a híres történelmi családtól, a Koncoctól kapta, akiknek birtokuk volt itt. Így lett a falu neve Koncháza. A faluban több mint 200 éve, hogy megjelentek a romák. A legidősebb roma asszony Piri néni, aki 80 éves, emlékezte szerint a második világháború előtt, mindössze négy roma család élt Koncházán. Ma már 44 ház található, amelyben több mint 200 roma lakik. 80 felőtt és 120 gyerek. Nagyon kevés köztük a nyugdíjas. Ma mindössze nyolc.

A volt Szovjetunió idején a férfiak többségének volt állami munkája. Ma csak egy férfinak és egy nőnek van munkája, akik több mint 15 éve dolgoznak a vasúton. A koncházi romák igyekeznek alkalmazkodni a szerencsétlen gazdasági helyzethez. Sokuknak van lóva, mert a ló a család fenntartásának feltelete.

Koncházához közel van a megyei székhely, Ungvár. Így a fuvaros romáknak, egész éven van munkájuk. Nyáron fuvarba mennek, azon felül

vas, alumínium, papír és rongy hulladékok gyűjtésével foglalkoznak. Télen a hegyekbe járnak nyírfavesszőért, amiből seprút kötnek. Régen a seprűket gyárakban, kolhozokban adták el, de most már csak a környező falvakban árulják. Azok a romák, akiknek nincs lovuk, úgy igyekeznek eltartani népes családjukat, hogy szakkeréket csinálnak maguknak, azon gyűjtik a hulladékokokat és viszik leadni. Többben vannak olyanok is, akik nyáron vályogvetéssel foglalkoznak. Több koncházi romának van zöldséges kertje a ház mellett, 2-3 áron megtermeli azt, ami a család étkezéséhez szükséges. Sajnos, a községi tanácstól több földet nem kaptak, pedig több olyan roma van, aki akár 15-20 ár földet is megművelne. Mert a romák többsége itt is, úgy mint Szürtén, Ráton, Dobronyban, már megtanulta a földművelést, rájött arra, hogy a mai viszonyok között, a megélhetés lehetősége a földtől függ.

Jól lenne, ha a koncházi romák-legalább, akik igénylik-földet kapnának, meg legfőképpen kaszálot, hogy lovaiknak lenne mit adni télen. A községi tanács elnöke még egyszer sem látogatott el a táborba. Pedig Koncházán él. Egyszer sem tartotta kötelességének elbeszélgetni a romákkal, nem hallgatta meg problémáit. Koncházán a mai napig nincs a romáknak bírójuk. Ez nemcsak a romák, hanem a községi tanács mulasztása is. Az 1990-ben megnyitott középiskolába egy-két roma gyerek járt mindössze. Az ideén az iskola új igazgatójának, Olena Fedorovának a kezdeményezésére egy külön osztály nyílt a roma gyermekek részére. Ők a kötelező tananyagon kívül még tanulni fogják a roma történelmet, kultúrát és nyelvet.

A roma népi hagyományok Koncházán azonban még nem merültek teljesen feledésbe. Az idősebbek megőrizték a roma táncok ritmusa és több roma nótát is tudnak. Ünnepek alkalmából néha még hallani lehet énekeik különös melodióit. Vigadársa azonban egyre kevesebb az okuk van. Humanitárius segílyt mindössze egyszer kaptak. Ezek is használt ruhák voltak. Pedig tudjuk, hogy más táborokban élelmiszer-csomagot is osztottak. Ezekből azonban semmi sem jutott el Koncházára. Fog itt valaki egyszer ránk is gondolni kérdik szomorúan.

Horvát Bertalan

BÜSZKÉK VAGYUNK RÁJUK

Erdélyi Náci (1845-1893)

olvasottsággal bírt. Beszért franciául, angolul, németül és szerbül, de cigány nyelven nem tudott, noha mindig büszke volt a cigány létré és soha meg nem tagadtatársait.

A szegedi zenedének 8 évig volt tanára, azonban cigányvívre nem hagyta soká nyugodni, s visszavágyott bandája élére. 1883-ban, amikor király meglátogatta Szegedet, Náci és bandája játszott a halpaprikások ebédjénél és a király megszállással tüntette ki őt.

1886-ban Amerikába kapott meghívást. New Yorkban négy évig játszott az Éden Múzeumban. Oly kitüntető szerettel fogadta a közönség, hogy mindig telt előtt hangversenyezett. Itt érte a szerencsétlenség, egy megfázás következtében asztmát kapott, amiért is kénytelen volt visszatérni Európába.

Visszafelé Olaszországban hangversenyezett nagy sikerrel, különösen Vercevecben. Majd Konstantinápolyba rándult át, ott a szultán előtt is játszhatott társulatával, amiért egy értékes mellűt kapott.

Visszatérte Szegedre valóóság diadalút volt. Az egész város intenciája várta az indóháznál. A hölgyek virágzóporral fogadták, majd egy hölgy pompás ezüstára-

nyal himzett vankoson három billiárd-golyót nyújtott át az ünneplést karmesternek, aki ebben a játékban is mester volt. A szegediek nem sokáig élvezték remek játékát, mert betegségre folyton gyötörte, s nővére, Grunzóné kíséretében felkereste Meránt, Arcót, Gleichenberet, sőt Berlinben is megvizsgáltatta magát. Kínzó betegsége egyre fokozódott, olyannyira, hogy elkieseredetten tért vissza a fővárosba, és egy őrizetlen pillanatban, 1893 a Gschwindt-féle fürdőben lölte magát.

Amikor Szegeden halálhíre elterjedt, a város azonnali intézkedett, hogy nagynevű fiat hazahozhassa. Fényes temetést rendeztek neki. Az összes városi területek, valamint a környékbeli cigányrészek mind jelen voltak. Ez utóbbiak nevében Dankó Pista büszsüztatta el a halottat. Erdélyi Náci a legelőkelőbb szegedi polgárcsalád leányával, Mészáros Júlannával élt 26 évig házasságban. Emlékét Amerikában úgy ilték meg, hogy arcképét gyászfényóval körülvéve tették ki a kirakatokba. Feledhetetlen emléket Szeged városa egy díszes sírkövel öröklötte meg.

Cs.É.

Csmer Géza Habiszti c. könyv alapján

Ilyen házakban laknak a koncházi romák többsége.

A jót is észre kell venni az életben

A ló
Szeretem a lovat nagyon
Álmomban is csak azt látom,
Gondozom s etetem őket,
Örülök ha szépen nőnek.

Amikor még kicsi voltam,
Nagyapóval lovon jártam
Én fogtam kocsiba őket
S mint a szélvész úgy repültek.

Cigány vagyok, büszkén vallom
Szeretem a lovat nagyon,
Őseink is lóval jöttek
Messze földre így kerültek.

O grast
Me kamav zuralas grasten
Vi ande lyindra dikhav len
Grizhisarav le grasten me,
Haj xaxavav len butvares,

Kana inke cino somas
Grastes beshlom le paposa
Andre astardom le grasten
Le vurdona grastenca avile
Kodol sas lengo zhutipe.

Nyelvtan

1. A főnév neme
A cigányban két nyelvtani nemet különböztetünk meg, him- és nőnemet. Az élőlények neme jelentésükből adódik:

rom cigány férfi gazhi fehér (nemocigány) nő

2. A főnevek végződés szerinti felosztása

-o (kivételemkül himneműiek)
-i (túlnyomó többségükben nőneműiek)

-a (nőneműiek)
msh (részben him-részben pedig nőneműiek)

3. Határozott névelő

A cigányban a határozott névelő himnemű főnevek egyes számú alanyesetei alakjai előtt o, nőnemű főnevek előtt e:

o rom (a cigány) e shÉj (a cigánylány)

A cigányban a határozott névelő használata szélesebb körű mint a magyarban.

Az optimista Páva János bácsi.

A szőlőlugas alatt ülünk, beszélgetünk. János bácsinak takaros, szép háza van, izélesen berendezett szobákkal. Ülhetnének benn is, de itt kint jobban esik a diskurzus. János bácsi visszagondol a nehéz életére, és könnyesepp csordul ki szeméből. Mesélni kezd saját és mások sorsáról. Szavaiból meglevencedik az újilaki romák viszontagságos élete.

A nagyszülősi járási Tiszaujlak kb15%-a roma, akiknek személyi igazolványába a szovjet érába magyar volt belrva mint nemzetiség. Ezek között sok az idős ember, akik részt vettek a második világháborúban. Sokan közülük szovjet fogságban is voltak.

Ilyen Páva János bácsi is, akinek sok szenvedés jutott osztályrészül, de aki mindig megőrizte emberi méltóságát.

Páva János 1922 szeptember 17-én született a nagy szőlősi Tiszaujlakon. Heten voltak testvérek. Elvégezte az akkoriban kötelező négy osztályt, majd dolgozni kezdett apja mellett, aki kovácsmester volt.

1943-ban behívták a magyar hadseregbe. Részt vett az ukrainai harcokban. Hadtestével, amelyben szolgált, keresztülvonul egész Ukrajnában, Kárpátalján, és Románián. A magyarországi Szerencsenen alatt szovjet fogságba esett, ahonnan a szi-bériai Omszka vitték. Itt egy nagy koncentrációs tábor volt, ahol a magyarokon kívül még románok, csehek, németek és oroszok voltak.

Szénbányában dolgoztunk, - meséli János bácsi. - A munka nagyon nehéz volt, több mint 12 órát kellett a föld alatt robotolni. A koszt elég jó volt, mert a nehéz munkát nem lehetett élesen végezni.

1947-ben miután a lágériben

több mint három évet letöltött hazazagdték, mivel ekkor már Kárpátalja a Szovjetunióhoz tartozott. 1948-ban megköszönt. Felesége Pincés Sarolta. 26 évet dolgozott a tiszaujlaki cipőgyárban, majd a fafeldolgozó kombinátban. Több mint ötven évi munkavisszonnyal rendelkezik. A nyugdíja mégis 54 hrivnya, amit két részben kap. A kárrendezési és kárpótlási hivataltól 1993-ban 140 ezer forintot kapott a szovjet fogságban letöltött évekért.

Egész életében optimista maradt. Bizott és bizik az emberekben. Nem törte meg a szenvedés, amely életében végig kísérte. Három gyermeket nevelt fel. Nemrég elvesztette legidősebb fiát, aki 45 éves volt. Felesége szemmelíteten ment keresztül, amelyet Magyarországon végeztek el, mivel Ungváron nem állaltak.

- Magam is átéltem már egy infarktust - mondja János bácsi. - De még mindig fiatalnak érzem magam. Szeretem az életet. Itthon a ház körül minden munkát elvégzek. Ót unokámnak és hét dédunokámnak sokszor elmondom, hogy könnyebb elviselni a rosszat, ha a jót is észreveszük az életben.

Horvát Bertalan

ПИШЕМО І ЧИТАЄМО РОМСЬКОЮ

Кх

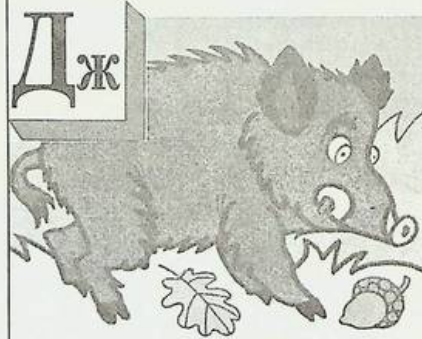
Кхаморо не пхув дікел,
Чаворен аврі ві чісел.
Клячуть гратис у дворі
Соця промені ясні.

Пх

Пхабай пейлас не пхув
Паля пхаре андем кхере.
Падають яблука осіні,
Приготуй дощечки рівні.

Дж

Джал о бало андре веш
Хал о бало цейло берш.
До пізньої пори кабан гуляє,
Смачні жолуді збирає.

АНЕКДОТЫ

Один бизнесмен решил узнать свою судьбу и пошел к цыганке. Она кинула карты:

- Итак, вы отец двух сыновей...

- Простите, - перебил ее бизнесмен, - но я отец трех сыновей!

Цыганка улыбнулась:

- Это вы так считаете...

Цыгане шумною толпою толкали дружно "пехо".

О чем все это говорит?

- То, что они толкали, - это говорит об их отсталости, но то, что они дружно

толкали, - это говорит об их сплоченности.

♦ ♦ ♦ ♦

Сидит у правления колхоза оборванный и голодный цыган, хомут чинит. Проходит мимо незнакомый человек. Остановился около него и спрашивает: - Это колхоз "Миллионер"?

- Какой там миллионер! Одного цыгана прокормить не могут!

♦ ♦ ♦ ♦

Мастер застаёт цыгана, роющего в ящике с запчастями.

- Сегодня ты взял гайку, - журит он цыгана, - завтра - болт, а потом, глядишь, и что-нибудь посущественнее стащишь. Что же это получается?

- Кибитка.

Чора ромнякero гарудо лав

Сас Йех чоро ром те ромні. Есас лен айці чаве, кеці гін про небос черхеня. О ром кувелас кошара, бікелелас лен про таргос. Е ромні макгелас о бова ле гаджінге, шулавелас о дворі. Лове нігда несаас про техан, о чавора сас міндік бокхале. Йеквар авля о ром кейре чувчеш ніко лестар о кошара на ціндя. Сар те чаларен ле чаворен? Геїля рати о ром те човрен ко гаджо о пгувале (коломпіра). Хуне лес, тгоде лес андре робія (тюрма), е ромні ачіля кгейре коркори ле чаворенца.

Геїля е чорі ромні ко судцаас гай мангелас лес про Дейл гой те одмукел лакере ромес. "Мукава тїре ромес кейре", - пгенел о судцаас, "Те манге пгенега айсо гарудо (віца) лав, со лес ніко на джанела те ахальон аврі".

Е ромні геїля кейре а задуміндя пес. Е ромні джал пре пгурдьорі затерділя, о цікно чаворо заровня.

"Чіча, чіт ча, дав тут чувчі", пгенел о ромні. Терділя, дел ле чаворес те пїяел. Тге е ромні бокгалі гіні. Лел андале жеба о шувко маро ай хал О чірікля опрал лате, вічінен: "Де тге амен те хас!". Чівел ле чірікленге, хан о трошинкі ле марестар.

По екг трошинкі перен андро пані. Тго о маче хан о трошинкі сако джівді вовді мангел техан.

Е ромні тговел о васт про чекат. Джал ко судцаас: "Судца, сода гін: хав ме, хал мандар, хал опрал манде, хал андро пані?"

О судцаас наджанел. Вічінел сїкгаде манушен, але ніко на джанел.

Е чорі ромні пгенел: "хав тердював пре пурдьорі опрал хав, маро. Хав мандар - дав чувчі ле чаворес. Хав опрал манде чївав о трошинкі ле чірікленге. Хал телалманде, - о трошинкі перен андро пані, хан лен о маче".

"Ту чачїне пгенес", - пгендас о судцаас тай муклас лакере ромес, ала вічінда кепесте пе булі.

А канаке вон джївен міштес.

Переклад А.Адама

Загадка бїдної ромки

Жили-були бїдний ром з жїною. Дїтей мали, як на небї зірочок. Ром плів кошки та продавав їх на базарї. Ромка ж допомагала хозяйкам у роботї, замїтала двори. Та грошей не вистачало, дїти жили впроголодь. Одного разу прийшов ром додому, не продавши нї одного кошика. Як же ж накормити дїтей? Тому вибрався він вночі вкрасти в пана декілька картоплин. Його спїямали та кинули до в'язниці, а жїнка залишилась одна з дїтьми. Взв'язши немовлятку на руки, пішла вона благати

суддо, щоб той відпустив її чоловіка.

"Добре, - мовив суддя, - відпушу його, але за умови, що загадаеш менї таку загадку, яку я не відгадаю".

Розгубилась ромка, та й пішла собі додому. Коли вона переходила річку по містку, її дитячко розплака-

лось. "Ш-ш, ш-ш, тихенько, не плач, нагодую тебе" - мовила ромка, зупинилася та дала дитячку молока. Але й вона була голодна. То ж витягла з кишенї пісного хліба й відкусила шматок. Та пташки почали щebetати: "Дай і нам попоїсти!". Вона почала кидати пташкам крихітки, декілька з яких упало у воду. Приплили рибки і зїли їх. Адже кожна жива істота хоче їсти.

І тоді спала на думку ромці хороша загадка. Пішла вона до судді: "Пане суддя, що це таке: я їм, з мене їдять, надї мною їдять, підї мною їдять?" Суддя не зміг відповісти. Покликав радників та марно. Тодї мовила ромка "Я їм - стою на місточку і їм хлїб. З мене їдять - кормлю своє дитя. Їдять надї мною - кїдаю крихітки пташкам. Їдять підї мною - крихітки падають у струмок і їх їдять рибки." Дїйсно, ти права", сказав суддя й відпустив її чоловіка, а її покликав працювати до себе у канцелярію, щоб та йому радила.

І стали жити ром із ромкою, не знаючи лиха.

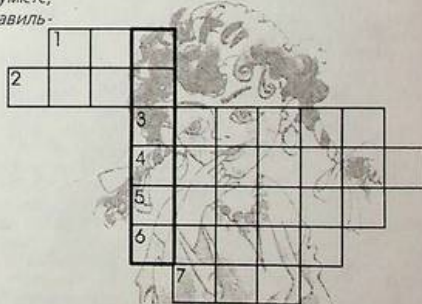
КРОСВОРД - ЗАГАДКА

В чому полягає найбільша цінність сімї, ви зрозумієте, розгадавши ключове слово нашого кросворду. За правильну відповідь Вас чекає приз у редакції.

- Со ірзінеї терні чай гкана про біав денашел латар о терно?
- Со чордьюл андало якга, кана о чаворорвел?
- Пре состе о рома чїрла траденос?
- Со про нак тховен гой тге дікген мішто?
- Саво кгерунто алатос баратос?
- Саво інструментос башавел андре кхангерї.
- Ко о шейро ле чаладоске.

Відповіді на кросворд, надрукований у №7:

- Лампа. 2. Амалїпе. 3. Отелло. 4. Грашні. 5. Брішінд. 6. Томна. Слово - розгадка: Патрїн.

РЕЦЕПТИ РОМСЬКОЇ КУХНІ

Чїпетки

Очищена тушка домашньої курці рїжеться на порційні кусочки, підсолється і тушкеться в товстостїнному посудї у 100 грамах олі. Пізніше додають пїчаїної ложки чорного перцю, разану 1-2 цибулі, 1-2 помідори. Це смажїть на слабому вогні 15-20 хвилин. Під кінець додають 1 чайну ложку чорного перцю.

Заливаємо м'ясо водою так, щоб воно було повністю закрито, додаємо різану моркву, корїнь петрушки, королабу і продовжуємо тушкеть до повної готовостї.

В кїпчїне м'ясо додаємо 4-5 очищенї ції картоплини і варимо до готовостї. За час, поки варїтьє картопля, готуємо круте їсто. Замїшуємо на двох цїпях яйцїх 0,5 кг борошна, трохи підсолємо його. З їста відриваємо невеликі шматочки і кїдаємо в тушковане м'ясо. Смажїмо 5-7 хвилин. Знимаємо з вогню. Під кінець вкїдаємо дрібно посїчену петрушку, укроп. Даємо постояти 7-8 хвилин. Смачного!

РОМАНІ ЯГ

Газета Закарпатського ромського культурно-просвітнього товариства
Реєстраційне свідцтво Ст 173 від 26 лютого 1999 р.

Шеф-редактор АЛАДАР АДАМ
Редактор ЄВГЕНІЯ НАВРОЦЬКА

Редакція не завжди подїляє позиції авторів. За точність наведених фактів відповідає автор. Редакція зберігає за собою право виправити мову і скорочувати матеріали. Повний або частковий передрук матеріалів дозволяється лише з посиланням на "Романї Яг".

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: м. Ужгород, вул. Тельмана, 1/48а,
телефакс 1-58-05.

E-mail: romaniyag@mail.uzhgorod.ua

Перечинська районна друкарня,
295070, смт. Перечин, вул. Жолїнова, 93
E-mail: tyro@mail.uzhgorod.ua
Умови друк. арк. 2,5. Тираж 2500. Зам. №1753